

IMAGINEA VECHILOR SLAVI DIN SECOLUL AL VI-LEA
ÎN LUMINA IZVOARELOR BIZANTINE.
O LUME ALTFEL DECÂT S-A CREZUT

Constantin REZACHEVICI

Triburile *slovenilor*¹ (numele de *slavi* datează din veacul al XII-lea, documentat în cronica zisă a lui Nestor)² au „apărut” în secolele al IV-lea – al III-lea î.Hr., după părerea celei mai mari părți a cercetării arheologice și lingvistice, în bazinul Pripetului, în spre cursul mijlociu al Vistulei, la vest, și cel mijlociu al Niprului, spre est. Din această zonă relativ restrânsă față de extinderea lor ulterioară, la începutul mileniului întâi, slavii s-au întins spre apus până la Oder, peste populația neslavă a *veneților* sau *venzilor*, al cărui nume l-au preluat, iar spre răsărit până către podișurile Valdei și al Rusiei Centrale³. Într-o a treia etapă, în secolul al III-lea, împinși de goții care migrau de la Marea Baltică spre cursul mijlociu al Niprului, strămoșii sorabilor-sârbilor din spațiul Bugului de Nord s-au îndreptat spre cursul superior al Elbei (Laba), iar cei ai croaților și slovenilor spre cel superior al Vistulei, în vreme ce înaintașii polonilor au rămas pe loc, în zona Vistulei mijlocii și inferioare. În sfârșit, spre mijlocul secolului al V-lea, după prăbușirea stăpânirii hunilor, slavii apuseni au coborât în Panonia romană, iar cei răsăriteni au înaintat, în prima jumătate a secolului al VI-lea, între cursurile mijlocii ale Niprului și Bugului de Sud, până la stepa nord-pontică, stăpânită de populațiile turanice⁴.

Ceea ce îi atrăgea pe slavi în continuare nu era spațiul daco-roman în plin proces de ruralizare, de unde nu prea mai aveau ce jefui, ci înfloritoarele orașe și localități ale „Europei” bizantine (cum numeau izvoarele grecești din secolele al VI-lea – al VII-lea, ceea ce din veacul al XIX-lea se va numi Peninsula Balcanică)⁵. De aceea ei și-au făcut

¹ Fr. Dvornik arată că toate triburile slave de la Alpi la Adriatică și Marea Neagră se numeau de fapt sloveni (în latinește *sclavi*, *slavi*, iar în grecește *sklavanoi*, dar numai slovenii au păstrat acest nume, ceilalți au luat numele triburilor care i-au supus: sârbii, croații, bulgarii ș.a. (*Les slaves – Histoire et civilisation de l'Antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Paris, 1970, p.47).

² Florin Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Târgoviște, 2006, p.304.

³ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în evul mediu*, București, 1998, p.265-266.

⁴ *Idem*.

⁵ *Ibidem*, p. 17.

în spațiul protoromânesc extracarpatic, mai cu seamă în părțile dinspre Dunăre, baze și concentrări de populații, în vederea atacurilor spre sudul Dunării, care încep la 517-518¹. În schimb, în interiorul arcului carpatic transilvan, mai departe de limesul dunărean, triburile slave pătrund sporadic spre sfârșitul secolului al VI-lea și începutul celui următor, pentru ca, în partea centrală și vestică a Transilvaniei, ele să se întindă doar de la sfârșitul secolului al VII-lea și la începutul secolului al VIII-lea².

Din păcate, existența unei extrem de bogate, chiar stufoase, cercetări arheologice³, care, împreună cu datele izvoarelor narrative bizantine din secolele al VI-lea – al VII-lea, a condus la tabloul originii și răspândirii slavilor amintit mai sus⁴, a dus, mai nou, și la o nouă punere în discuție a problemelor *autohtoniei*, *migrației* și *etnicității* slavilor, în baza culturii materiale, îndeosebi de către cercetătorii din afara țării slave de astăzi, cu rezultate interesante, dar și cu căutări contraproductive de vădită originalitate⁵.

Nici spațiul romanic intra- și extracarpatic, caracterizat de culturile Costișa-Botoșna-Hansca, Ipotești-Cândești-Ciurel și Bratei⁶, în care au început să apară elemente materiale slave timpurii din a doua jumătate a secolului al VI-lea d.Hr.⁷ nu a scăpat de teorii și interpretări cu caracter panslavist în legătură cu stabilirea și rolul aici al slavilor, combătute de N. Iorga chiar din 1917⁸. Încă și mai influențate de concepțiile (mai precis comandamente) politice s-au vădit păreri în acest domeniu ale sintezelor istoriografice românești de după mijlocul secolului al XX-lea. În volumul întâi al tratatului de *Istoria României*, apărut în 1960, se vorbea astfel de „puternica influență slavă pe care a suferit-o populația străromână de la nord de Dunăre în această perioadă

¹ *Ibidem*, p. 266.

² *Ibidem*, p. 266-267; Ion Nestor, *Câteva considerații cu privire la cea mai veche locuire a slavilor pe teritoriul R.P.R.*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p.150; Zoltan Székely, *Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate la așezările din sec. VII-VIII-IX e.n. de la Filiaș și Poiana*, în *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, II, București, 1970 (1971), p.149.

³ Cf. ultimul stadiu al cercetării universale în acest domeniu, la Curta, *op.cit.*, p. XII-XVI.

⁴ Cf. și Francis Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București, 2001, p.1.

⁵ Cartea lui Florin Curta, cu bibliografia ei, este un exemplu exponențial în acest sens, autorul arătând că „slavii sunt o invenție a secolului al VI-lea. O invenție însă ce a presupus atât imaginarea și etichetarea de către cei aflați în afara grupului în cauză, cât și un proces de autoidentificare” (p.291). Cf. și Sebastian Brather, *Slawenbilder. „Slavische Altertumskunde” im 19. und 20. Jahrhundert*, în *Archaeology and Identity Central and East Central Europe in the Earlier Middle Ages*, București, 2008, p.87-128, cu bibliografia problemei.

⁶ Cf. Gheorghe Postică, *Unele considerații privind interpretarea etnică a monumentelor arheologice medievale timpurii din nordul Bucovinei*, în *Spațiul nord-est Carpatic în mileniul întunecat*, Iași, 1997, p.122.

⁷ D.Gh. Teodor, în *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, p.322.

⁸ N. Iorga, *Istoria relațiilor ruso-române*, în *Istoria relațiilor române*, București, 1995, p.157-158.

(secolele al VI-lea – al VII-lea – n.n. C.R.) nu numai în cultura materială, ci și în limbă, obiceiuri, viață socială și culturală”¹. Se afirma chiar că în Moldova și nord-estul Munteniei slavii „au asimilat populația carpo-dacică” sau că aici s-a produs o „simbioză”². Ulterior, după 1964, părerile de acest fel s-au nuanțat, iar mai apoi au dispărut cu totul. Așa se face că, în 1995, D.Gh. Teodor menționa că pătrunderea și așezarea „temporară” a slavilor pe teritoriul vechii Dacii și în jurul acesteia în a doua jumătate a secolului al VI-lea „nu au avut un caracter pașnic”, relațiile slavilor cu obștile romanice nefiind lipsite de conflicte, ele perturbând „într-o însemnată măsură, dezvoltarea societății locale”, fapt reflectat în îngroparea a numeroase tezaure, mai cu seamă în spațiul Moldovei și Munteniei³. Departe de a influența populațiile romanice cu care au venit în contact, pe baza urmelor arheologice s-a dovedit că în secolele al VI-lea – al VII-lea, „la slavi producția era încă slab dezvoltată, cunoșteau puțin prelucrarea metalelor, îndeosebi a fierului, și aveau, contrar unor teze eronate, o agricultură destul de puțin dezvoltată”, pe scurt, erau purtătorii unei „culturi materiale puțin evolute”⁴. Pentru ca, în ultima sinteză de istoria românilor, să se pună punctul pe i, arătându-se că, de fapt, sub aspectul culturii materiale, slavii au fost cei influențați de romanici, și nu invers. „Fără îndoială, ca urmare a contactelor cu populația romanică din regiunea carpato-dunăreană, dar și cu realitățile civilizației bizantine, slavii au primit numeroase și importante influențe”⁵.

Acest fapt este vizibil și în domeniul lingvistic. Nimeni nu se îndoiește că slavul *dom* (casă) a fost preluat de migratorii slavi din latinescul *domus* al primilor autohtoni romanici sedentari cu care au venit în contact, care erau tocmai strămoșii românilor. Ceea ce se știe mai puțin este însă că tot de la aceștia din urmă au preluat slavii și numirea lor pentru biserică. Aceasta deoarece numai strămoșii românilor au păstrat latinescul *basilica* sub forma *biserică*, din care vechii slavi au făcut *serākā*, prescurtat *crkva* (țârkva)⁶. Iar, în 1985, am arătat pentru prima dată că și termenul *posada*, socotit până atunci, fără excepție ca fiind preluat de români de la slavi, a fost în realitate, invers, preluat de slavi de la strămoșii românilor, la care însemna loc întărit, greu accesibil, fie pe cale naturală (vârfulurile munților erau numite astfel în românește cel puțin până în secolul al XIV-lea), fie pe cale artificială (prin fortificații, întărituri ridicate de oameni). Aceasta, deoarece termenul cu sensul de han, întăritură, se întâlnește și în limbile: spaniolă (*posada*), portugheză (*passada*), italiană (*passata*), iar la români apare și sub forma *pas* (trecătoare), *a păsa* (a merge, a se duce – prin locuri dificile), și evident, nu spaniolii și portughezii au preluat *posada* de la slavii din Răsăritul Europei, ci aceștia din urmă au luat termenul de la primii romanici întâlniți în drumul lor spre Imperiul

¹ *Istoria României*, I, București, 1960, p.746.

² *Idem*, p.738.

³ Teodor, *op.cit.*

⁴ *Idem*, p.324.

⁵ Academia Română, *Istoria românilor*, II, București, 2001, p.733.

⁶ Gunnar Gunnarson, *Das slavische Wort für Kirche*, Upsala, 1937, p.52-57. Cf. și Th. Capidan, *Basilica*, București, 1938, p.12, la Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, II, București, 2007, p.30.

Bizantin¹. Influențele lingvistice slave în limba română, de netăgăduit, trebuie, așadar, reevaluate în sensul unei mai accentuate influențe reciproce.

Oricum, după parcurgerea unei abundente bibliografii istorice și mai ales arheologice referitoare la așezările slavilor din răsăritul Europei și până la Marea Neagră în veacul al VI-lea, rezultă cu claritate că izvoarele bizantine despre acestea reflectă destul de corect realitatea vremii. Problema este cât de bine au fost cunoscute acestea în istoriografia românească. Pentru că o cercetare atentă a izvoarelor narative bizantine despre primele contacte cu slavii ne înfățișează o lume a acestora mult diferită de imaginea slavilor care s-a perpetuat în istoriografia românească, și nu numai. O lume mult mai dură decât s-a crezut.

Deși, cunoscând de secole invaziile germanilor, hunilor, kutrigurilor și bulgarilor turcici și, ulterior, ale avarilor, cronicarii romano-bizantini au scris cele mai dramatice pagini nu despre aceștia, cum se afirmă de obicei, ci despre invaziile slavilor. Ceea ce ar putea să-i surprindă pe cei obișnuiți mai cu seamă de istoriografia sovietică cu imaginea „pașnicilor” slavi. Revenirea la izvoarele de primă mână, este și în acest caz absolut necesară.

Incursiunile slavilor spre Dunărea de Jos, mai bine-zis spre Imperiul Roman de Răsărit, apar în relatările izvoarelor narative romano-bizantine privitoare la ultimii doi ani ai stăpânirii împăratului Anastasie (491-518) și în timpul lui Justin I (518-527), ceea ce face ca relatările despre ei în această zonă să fie chiar mai numeroase decât cele referitoare la cei din spațiul de unde veneau. Profitând de slăbirea imperiului, ca urmare a răscoalei trupelor din Tracia condusă de Vitalian (513-515) împotriva împăratului Anastasie, care s-a întins și în provinciile Scythia Minor și Moesia, așadar, în lungul Dunării de Jos, slavii au trecut fluviul atacând anual Constantinopolul în 513-515 și pătrunzând până în Macedonia și Tesalia. Cu acest prilej Marcellinus Comes din Illyria, fostul secretar a lui Iustinian până la urcarea acestuia pe tron, cel dintâi scriitor romano-bizantin care, în a sa *Istoria Imperiului Roman de Răsărit* între anii 379-534², înregistrează comportamentul slavilor în campanie, menționează cruzimea cu care aceștia ucideau pe prizonierii romani, aspect pe care nu îl întâlnim nici măcar în izvoarele referitoare la huni. Deoarece guvernatorul Illyriei nu a obținut suficienți bani pentru a răscumpăra pe captivi, care nu erau soldați, ci locuitori care nu apucaseră să fugă sau să se refugieze în cetăți, *prizonierii romani au fost arși împreună cu casele lor sau omorâți în fața porților închise ale orașelor*³.

După același Marcellinus Comes, riposta imperială ofensivă a venit târziu, după 529, la începutul domniei lui Iustinian (527-565), când Mundus, comandatul armatei imperiale din Illyria, a fost cel care *cel dintâi dintre toți comandanții romani a atacat pe*

¹ Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert (1330): în banatul de Severin* (II), în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXII² (1985), p.393.

² *Fontes historiae dacoromane*, II, București, 1976, p.359.

³ *Idem*, p.366-367.

geți (slavii care veneau din Scythia Minor sau din Câmpia Română – n.n. C.R.) care de mult timp cutreierau Illyria și i-a pus pe fugă după ce a omorât pe mulți dintre ei¹.

Tot în vremea lui Iustinian, filozoful bizantin Pseudo-Caesarios din Nazianz, referindu-se la anii 530-560², observa caracterul ambivalent al slavilor „danubieni”, care intrau în imperiu prin zona Dunării de Jos. Dacă unii erau cumpătați la mâncare și ascultători față de conducătorii lor, alții erau deosebit de cruzi chiar față de femei, astfel că mănâncă cu plăcere mamelele femeilor, deoarece s-au umplut cu lapte, iar pe copiii alăptați îi lovesc cu violență de pietre, ca pe niște șobolani. Aceștia nu suportă șefii, omorându-și conducătorii la mese sau în timpul călătoriilor. Ei mănâncă vulpi, pisici sălbatice și mistreți și se strigă între ei urlând ca lupii³.

Pe la 550-551 gotul creștin romanizat Iordanes din Moesia, un partizan al politicii împăratului Iustinian și al înțelegerii dintre bizantini și goți⁴, s-a referit în *Getica* (prin care trebuie să înțelegem de fapt *Gotica*) sa, scrisă la Constantinopol⁵, la așezarea permanentă a slavilor, pe care îi numește *veneți*, cu un nume mai vechi, începând de la izvoarele Vistulei spre răsărit, împărțiți în două grupe: sclavinii, care se întindeau de pe teritoriul fostei Iugoslavii, pe la vest și nord de Dacia, până la Nistrul superior, și anții, așezați între Nistru și Nipru. Menționând *Alpii abrupti* (Carpații) care înconjoară Dacia (Transilvania) ca o cunună, Iordanes indică precis că în partea lor stângă, spre nord, la izvorul Vistulei se află așezată pe un spațiu imens numeroasa populație a veneților. Deși astăzi (pe la 550-551 – n.n. C.R.), numele lor variază după diferite familii și regiuni, ei poartă mai mult numele de slavini și anți. Sclavinii locuiesc de la cetatea Noviodunum (Dernovo – n.n. C.R.) și lacul care este numit *Mursianus* (Nezider, în Serbia – n.n. C.R.) și până la Nistru, iar în nord până la Vistula:

¹ *Ibidem*, p.366-369. Florin Curta, în cuprinzătoarea sa lucrare *Apariția slavilor*, nu cunoaște aceste relatări ale lui Marcellinus Comes, crezând că „primul raid cunoscut al sclavenilor datează din 545, el ar fi putut fi un răspuns la politica agresivă a bizantinilor, exprimată prin fortificarea frontierei și prin sistemul de alianțe” (p.295).

² *Fontes*, II, p.483.

³ *Idem*, p.484-485. Interpretarea acestui pasaj de către Curta, *op.cit.*, p.283-284, se abate de la realitățile simple ale acestuia prin hipercriticism. Amintirea caracterului primilor slavi cu care imperiul a venit în contact apare încă în relatările târzii ale lui Constantin Acropolites (? – c. 1321), despre minunile Sfântului Dimitrie, protectorul Salonicului atacat de slavi: *un neam sălbatec și neîmblânzit, vecin cu tribalii și cu peonii, cu numele de slavini, ducând o viață de fiară și un trai neobișnuit, însă irezistibili în avântul lor, au tăbărât asupra cetății martirului, adică asupra prevestitei cetăți a Tesalonicului [...], a răspândit în jurul ei «pârjolul misian» și a încercat-o cu tot felul de pregătiri de război»* (*Fontes*, IV, București, 1982, p.139).

⁴ *Fontes*, II, p.407.

⁵ Cf., pentru opera lui Iordanes referitoare la slavi, aprecierile lui Curta, *op.cit.*, p.33-37, care induce o anume îndoială asupra tratării problemelor de geografie de către Iordanes, care, chipurile, „nu era interesat de probleme de geografie”, ci doar de cele de istorie (p.37), ceea ce nu este real, ambele probleme fiind conexe în opera sa.

*drept orașe au păduri și mlaștini. Anții însă, care sunt cei mai viteji dintre ei, se întind de la Nistru la Nipru, acolo unde Marea Pontică face un cot*¹.

Așadar, până la mijlocul secolului al VI-lea slavii nu se stabiliseră în spațiul carpato-dunăreano-pontic pe care îl străbăteau doar și în care se concentrau numai pentru a trece Dunărea în raidurile lor asupra imperiului. Desigur, în lumina izvoarelor bizantine, dar și a cercetărilor arheologice din a doua jumătate a secolului al XX-lea, nu are nici un temei vechea afirmație a lui D. Kliucevski, după care „regiunea carpatică a fost «leagănul comun al slavilor»”.

Contemporan cu Iordanes, Procopius din Caesarea (circa 500 – post 555) a fost membru al aristocrației senatoriale, critic față de reformele lui Iustinian, dar martor în suita comandantului Belisarie la războaiele imperiului cu perșii, vandalii și goții, pe care le-a descris în opt cărți, în care a presărat multe relatări despre slavi, pe care i-a cunoscut foarte probabil chiar direct, ca mercenari în războaiele din Italia². Autorul *Războaielor* și al *Zidirilor* lui Iustinian relatează despre incursiunile anților și ale sclavinilor desfășurate după începutul stăpânirii acestuia (527), luptele dintre sclavini și anți, și mai ales despre marile invazii în imperiu din anii 545 și 546. Cu această ocazie vorbește despre falsul Chilbudios, „de neam ant, care purta numele unui comandant imperial și vorbea chiar latinește³, limbă pe care o învățase, desigur, de la autohtonii geto-daci romanizați.

Din relatările lui Procopius, reiese că *neamurile acestea, sclavinii și anții nu sunt conduse de un singur om, ci trăiesc încă din vechime în rânduială democratică și de aceea treburile lor atât cele prielnice, cât și cele neprielnice sunt totdeauna dezbătute de către obște [...]. Cred că este un singur Dumnezeu, făuritorul fulgerului și singur stăpânitor al tuturor lucrurilor și îi jertfesc boi și alte animale de tot felul. Ei mai cinstesc și râuri, nimfe și alte zeități și jertfesc tuturor acestora, iar cu prilejul jertfelor fac prorociri*⁴. La fel de prețioase sunt și relatările lui Procopius despre obiceiurile de luptă, limba și numele unitare și tipul fizic al slavilor. *Când pornesc la luptă, cei mai mulți merg pe jos împotriva dușmanului; poartă în mâini scuturi mici și lănci, dar nu-și pun niciodată platoșă. Unii n-au nici cămașă, nici manta; ci îmbracă numai niște pantaloni până la părțile rușinoase și pornesc așa la luptă împotriva dușmanilor. Amândouă neamurile (sclavini și anți – n.n. C.R.) au o singură limbă, cu totul barbară. Nici la înfățișare nu se deosebesc cu ceva între ei. Toți sunt înalți și foarte voinici. Culoarea pielii nu e prea albă, aceea a părului nu e prea blondă și nici nu bate cu totul*

¹ *Fontes*, II, p.412-413. După o interpretare relativ nouă, pentru scriitorii bizantini din secolul al VI-lea, numirea antică de *veneți*, ca și cele de *sclavini* și *anți* ar fi doar „etichete” pentru identificarea grupurilor umane de la nord de frontiera dunăreană, slavii înșiși nenumindu-se astfel niciodată (Curta, *op.cit.*, p.302-304). Pentru Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, p.1, anții ar fi de fapt aristocrați sarmați (unul dintre grupurile slave „condus probabil de aristocrați sarmați, cunoscut sub numele de anți”), ceea ce ne duce cu gândul la „sarmatismul” nobilimii polone din secolul al XVII-lea!

² *Fontes*, II, p.443; cf. și Curta, *op.cit.*, p.31-33.

³ *Fontes*, II, p.440-445.

⁴ *Idem*, p.442-443.

în negru, ci sunt toți roșcovani. Duc o viață aspră și neîngrijită, la fel ca masageții, și sunt mereu plini de murdărie ca și aceia [...]. Până și numele sclavinilor și anșilor era unul singur la început¹.

După Procopius, cel puțin până la mijlocul veacului al VI-lea, slavii de la nordul Dunării nu aveau așezări stabile, ci peregrinau din loc în loc, locuind în colibe simple și uneori în corturi. *Locuiesc în colibe jalnice, răzlețiți mult unii de alții și mereu se mută dintr-un loc în altul*. El compară modul lor de locuire cu cel al sporilor plantelor. *Locuiesc sporadic, în corturi împrăștiate. De aceea au și mult pământ, căci cea mai mare parte a țărmlui de dincolo de Istru este locuită de dânșii*². Aceasta era tocmai epoca în care începea concentrarea slavilor la nordul Dunării, *nu departe de țarm*, în spațiul geto-dacic romanizat, înainte de trecerea în imperiu, în prima jumătate a secolului al VII-lea.

Anșilor care au luat parte la campania din 545 împăratul Iustinian le-a propus să se așeze într-o veche cetate romană de la nordul Dunării, *Turris*, identificată cu Turnu-Măgurele, cu Barboși de lângă Galați, sau chiar cu Tyras – Cetatea Albă, care fusese pustiită de *barbarii localnici*, adică de geto-daci, acordându-le și regiunea din jur, făgăduindu-le și o mare sumă de bani spre a-i face *aliați* ai imperiului împotriva hunilor (avarilor sau bulgarilor turci)³. Această încercare de colonizare a unui grup de anși, care a reușit doar până la 602, când anșii au fost distruși de avari, dispărând din izvoare⁴, la nord de limesul dunărean, dovedește că aceștia nu locuiau permanent acolo.

S-au căutat felurite explicații pentru povestea colonizării grupului de anși de la *Turris*⁵, care, oricum, a rămas un fenomen izolat, iar în același an, 545, a avut loc o invazie a unei mulțimi de sclavini peste Dunăre, în imperiu, unde a produs mari pagube umane și materiale⁶.

Interesant este că Iustinian a purtat titlul de „Anticus” până în 565⁷, iar din titulatura imperială acesta a dispărut după 612, în legătură, desigur, cu distrugerea anșilor de către avari, în 602⁸. Nici un împărat bizantin nu a purtat însă numele de „Sclavicus”, dovadă că sclavinii nu au putut fi supuși sau federalizați în vreun fel.

Procopius din Caesarea a luat parte sau a cunoscut campaniile imperiale împotriva perșilor (530-532), a vandalilor din Africa (533-534) și a goților din Italia (530-555), încât e greu de crezut că vicisitudinile războaielor puteau să-l impresioneze prea tare, totuși, rândurile pe care le consacră ororilor săvârșite de slavi în ținuturile romane sunt printre cele mai dramatice. Relatările sale despre cruzimile acestora în

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 442-445.

⁴ Curta, *op.cit.*, p.70-72, 92.

⁵ *Idem*, p.70-72.

⁶ *Ibidem*, p.73.

⁷ *Ibidem*, p.68.

⁸ *Ibidem*, p.92.

timpul invaziilor din 548 în provincia Illyria, din 550 în Illyria și Tracia, și din 551 din nou în Illyria, sunt semnificative.

În 548, o armată de sclavini trecu fluviul Istru și săvârși lucruri îngrozitoare în întreaga Illyrie, până la Epidamnum, omorând și luând în sclavie pe toți tinerii care le cădeau în mână și prădând avuțiile, distrugând și o mulțime de cetăți de acolo, care mai înainte păreau puternice. În 549 o oaste de numai 3000 de sclavini trece din nou Dunărea, împărțindu-se în două cete. Măcelurile produse de acestea sunt relatate pe larg de Procopius. Pe comandantul unei cetăți din Tracia, Asbadus, îl aruncară în foc și-l arseră de viu, după ce-și tăiară mai întâi curelele de pe spinarea lui. După aceste isprăvi cele două cete prădară netulburate toate ținuturile Traciei și ale Illyriei și cuceriră prin asediu o mulțime de cetăți, măcar că nu luptaseră mai înainte pe ziduri¹.

Masacrele care au urmat cuceririi cetății Topeiros din Tracia (astăzi Ruskjci sau Keșan din Bulgaria) reprezintă cea mai zguduitoare relatare de acest fel din întreaga operă a lui Procopius din Caesarea². Acum, la 549, este descrisă și documentată pentru prima dată în Europa execuția prin tragere în țeapă (cunoscută în Asiria, după metope păstrate, și în Persia antică, după Herodot), pentru care Procopius nu are încă un nume. „Ei (sclavinii – n.n. C.R.) uciseră îndată pe toți bărbații în număr de cincisprezece mii și prădară tot avutul lor, iar pe femei și pe copii îi luară ca sclavi. Până atunci ei nu cruțară nici o vârstă, ci atât ei, cât și cei din ceata cealaltă, din clipa când puneau piciorul pe pământul romanilor, ucideau pe toți tinerii care le cădeau în mână, astfel încât teritoriul Illyriei și al Traciei era aproape în întregime acoperit cu cadavrele celor neîngropați. Pe cei pe care-i prindeau nu-i omorau cu paloșul sau cu lancea sau în vreun alt mod obișnuit, ci înfîgeau în pământ pari, pe care-i ascuțeau bine de tot, și după aceea așezau deasupra cu nespusă tărie pe nefericiți, le băgau vârful parului în mijlocul șezutului, îl împingeau până în măruntaie și-i omorau în felul acesta. Barbarii aceia mai îngropau în pământ patru pari groși și, după ce legau de ei mâinile și picioarele celor prinși, îi loveau neconținut peste față cu ciomegele până îi omorau, ca pe câini, șerpi sau alte animale. Pe alții îi închideau în grajduri împreună cu vacile și cu oile pe cari nu le puteau mâna până acasă la ei și le dădeau foc fără cruțare. Astfel ucideau sclavinii pe toți acei pe care îi întâlneau.

La sfârșitul expediției, ca și cum s-ar fi săturat de atâta sânge, se hotărâră să lase în viață de aici înainte pe unii dintre cei care le cădeau în mână; și ducând cu ei zeci de mii de prizonieri se întoarseră cu toții acasă³.

În vara anului 550, o altă oaste de sclavini care înaintase în sudul Dunării până la Niș, a renunțat să atace Salonicul doar auzind că împotriva lor fusese rânduit Germanus, vărul lui Iustinian, învingătorul anților. Aceasta nu i-a împiedicat apoi să săvârșească atrocități în întreaga Europă (Peninsula Balcanică), să ajungă până la Zidul cel lung dintre Marea Neagră și Marmara, la 65 km de Constantinopol, și să ierneze în

¹ Fontes, II, p.446-447. Cf. și Curta, *op.cit.*, p.74-75.

² Fontes, II, p.446-449.

³ *Idem*, p.448-449.

550-551 pe teritoriul imperiului. *Nu pustiau ținuturile de acolo prin năvăliri, ci iernau în ele ca în țara lor de baștină, fără să se teamă de dușmani.* Astfel consemnează Procopius prima încercare a slavinelor de a se așeza cu forța în Balcani, cu greu respins de peste șase comandanți romano-bizantini¹.

Iar, cu prilejul invaziei din 551 în Illyria, sclavinii *pricinuiră acolo grozăvii de nedescris, atrocități. Ei cutreierară mult timp și acoperiră toate drumurile cu cadavre, luând o mulțime nenumărată de oameni și prădând totul.* Iustinian era nemulțumit, neputând să-i împiedice să treacă Dunărea cu ajutorul vaselor furnizate de gepizi. Este, de fapt, părerea critică a lui Procopius în legătură cu neputința marelui împărat de a zăgăzui pătrunderea slavilor în Imperiul Roman de Răsărit, aflat la apogeul puterii sale, dar care își măcinase forțele armate în încercarea de recucerire a Imperiului Roman de Apus².

Procopius din Caesarea a reluat și în alte scrieri ale sale relatările despre năvălirile aproape anuale ale sclavinilor și anșilor, aliați cu „hunii” (bulgarii turci) în Illyria și Tracia, *până la cartierele marginase ale Bizanțului, care au pricinuit dezastre îngrozitoare locuitorilor din acele părți, încât teritoriul afectat părea un adevărat pustiu scitic*³. El nu i-a zugrăvit pe slavi în culori negative, urmând clișee sau stereotipii, cum s-a afirmat uneori, din moment ce tot el menționa că în viața obișnuită *nu-s răutăcioși, nici vicleni, și în simplitatea lor păstrează felul de fi al hunilor* (bulgarii turci)⁴. Zugrăvirea cruzimilor care particularizează invaziile slavilor în imperiu nu reflectă atât resentimentele sale față de ei, ci o realitate de netăgăduit a epocii.

Din a doua jumătate a secolului al VI-lea, slavii se concentrează la nordul Dunării, de unde, în alianță cu avarii (turci), care apar la 558 în vecinătatea Imperiului Roman de Răsărit, atacă teritoriul acestuia în vremea împăraților Tiberiu Constantius (578-582) și Mauriciu Tiberius (582-602). Despre aceste lupte s-au păstrat relatări prețioase pentru anii 558-582 în *Istoria* lui Menander Protector, un înalt funcționar imperial bun cunoscător al slavilor și avarilor⁵, iar, pentru următoarele două decenii, la continuatorul acestuia Teofilact Simocata din Alexandria Egiptului, avocat și demnitar imperial, care relatează despre anii 582-602⁶, la care se adaugă mărturiile unui experimentat comandant militar bizantin, Mauricius, omonimul împăratului care, de altfel, i-a comandat scrierea unui tratat de *Artă militară*, realizat foarte probabil între 592 și 602⁷.

Ecouri ale năvălirilor slave sau slavo-avare din ultimele două decenii ale secolului al VI-lea apar și la alți autori ai vremii. Pentru episcopul monofizit Ioan din Efes, slavii *sălbatici ticăloși* încep să ocupe teritoriul imperiului din anul 581, iar până la

¹ *Ibidem*, p.449-453.

² *Ibidem*, p.454-457.

³ *Ibidem*, p.456-457.

⁴ *Ibidem*, p.442-443.

⁵ *Ibidem*, p.509.

⁶ *Ibidem*, p.531.

⁷ *Ibidem*, p.533; Curta, *op.cit.*, p.44-45.

584 au devenit bogați, posedând aur și argint, herghelii de cai și multe arme, învățând să facă război mai bine decât romanii¹. Iar Ioan din Biclaro consemnează tocmai din Spania invazii ale slavilor, cu devastări de biserici, în perioada 576-590².

Toți autorii amintiți mai sus înregistrează *pustiirile* sclavinilor în Tracia și în Grecia începând din 578-579, invazii care acum au loc, de obicei, în alianță cu avarii³. Diplomația bizantină a izbutit însă să învrăjbească în dese rânduri cele două neamuri. Astfel, în 580, flota imperială a transportat din Panonia pe Dunăre 60.000 de călăreți avari, care, după Menander Protector, au atacat *satele sclavinilor* de la nordul gurilor Dunării, aflate sub ascultarea lui Dauritas (Daurentios) și a altor șefi slavi. Mențiunea este importantă dovedind că așezările slavine mai însemnate (*sate*) se aflau doar la nordul gurilor Dunării, altfel avarii n-ar fi fost aduși din Panonia pe fluviu tocmai în această zonă pentru a ataca satele sclavinilor⁴.

Teofilact Simocata înregistrează și el invazia sclavinilor din 581, care, ajungând până la Zidurile lungi de lângă Constantinopol, *săvârșiră un mare măcel*⁵. Dar nici el, nici alți autori romano-bizantini care se referă la sfârșitul veacului al VI-lea nu mai consemnează totuși cruzimile deosebite ale slavilor menționate de autorii din prima jumătate a secolului.

După ce ambițiosul program al lui Iustinian, finalizat spre 555, de fortificare a „Europei” (Peninsula Balcanică) exclusiv împotriva raidurilor sclavinilor, prin peste 600 de fortărețe dispuse în adâncime pe trei linii, la sud de Dunăre, pentru protejarea zonelor rurale, ținta predilectă a slavilor⁶, program înregistrat de Procopius din Caesarea și documentat arheologic⁷, și-a dovedit utilitatea limitată la anii 552-577, când lipsesc raiduri ale sclavinilor la sud de Dunăre⁸, expedițiile acestora reîncep cu și mai multă vigoare din 578, când aproape o sută de mii de slavini *au devastat Tracia și multe alte locuri*⁹. De altfel, în aceiași ani se constată și pe calea reducerii monedelor și tezaurelor bizantine concentrarea în număr mare a triburilor slave în nordul Dunării¹⁰.

Contraofensiva imperială a debutat târziu, în 593, când împăratul Mauriciu Tiberius, după încheierea, în 592, a păcii cu perșii în Orient, a trecut la marea confruntare cu slavo-avarii din anii 593-602. În 593, comandantul imperial al trupelor din „Europa”, Priscus, a trecut Dunărea în dreptul Durostorumului (Silistrei), învingând prin surprindere pe șeful sclavin Ardagast (Ardagastos), din zona Mostiștei, apoi pe

¹ Curta, *op.cit.*, p.42.

² *Idem*, p.42-43.

³ *Fontes*, II, p.516-519.

⁴ *Idem*, p.518-523.

⁵ *Ibidem*, p.532-533.

⁶ Curta, *op.cit.*, p.77-78.

⁷ *Idem*, p.130-164.

⁸ *Ibidem*, p.78.

⁹ *Ibidem*, p.79 și urm.

¹⁰ Viorel N. Butnariu, *Descoperiri monetare în spațiul carpato-nistrian în secolele IV-VII. Structuri și semnificații*, în *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, p. 64.

„regele” slav Musocius (Musokios), din sudul Moldovei, care a fost capturat¹. În 595-596, Petru, fratele împăratului Mauriciu Tiberius trece la nordul Dunării în preajma vărsării Oltului și-l înfrânge pe conducătorul sclavin Piragast (Peiragast) în zona cetății Turnu (Măgurele) și, după Teofilact Simocata, înaintează până la râul Ialomița (Helibokia, Ilivakia)². Campaniile imperiale urmează apoi anual, la nord de Dunăre, în Câmpia Română, până în 602, încercând să îndepărteze de limes triburile sclavinilor, fără a acorda atenție celor care pătrunseseră deja în imperiu.

Nu e de mirare, așadar, că, în tratatul de *Artă militară* al lui Mauriciu, redactat, cum am văzut, tocmai în acești ani, apare cea mai completă descriere, sub aspect militar și civil, a slavilor (sclavinilor și anților) din a doua jumătate a secolului al VI-lea. Spațiul acordat acestora e vizibil mai mare decât cel consacrat avarilor și altor *neamuri hunice*. Și aici apare din nou caracterul ambivalent al slavilor: *blânzi și binevoitori cu oaspeții, pe care-i duc pe rând din loc în loc, unde au nevoie, practicând o sclavie patriarhală, liberând prizonierii după un timp și lăsându-le libertatea să rămână cu ei sau să se întoarcă acasă, plătind o răscumpărare oarecare, în timp ce, în afara locurilor unde sunt așezați, duc o viață de jaf și le place să-și încerce dușmanii în locuri încurcate, înguste și stâncoase. Folosesc cu pricepere năvălirile rezezi, înfruntările pe neașteptate și loviturile pe furiș, ziua și noaptea, și născocesc multe căi de înfruntare [...]. Sunt nestăpâniți și răzbunători, nu cunosc rânduiala și nici nu caută să se prindă în lupta încheată sau să iasă în locuri descoperite și netede [...]. Sunt cu totul fără credință și lipsiți de cuvânt față de înțelegerile făcute...*³. Câte din aceste trăsături, în primul rând ambivalența caracterului lor, nu se întâlnesc până astăzi la neamurile urmașilor lor, mai cu seamă cu cât ne îndreptăm atenția spre răsăritul Europei?

Sfârșitul neașteptat al războiului cu slavii și avarii din 592-602, provocat în toamna 602 de răscoala trupelor de la sudul Dunării condusă de centurionul Focas (Phocas), urmare a ordinului împăratului de a ierna la nordul fluviului, în ținuturile controlate de slavi, pentru a economisi bani și alimente⁴, dublată, în noiembrie 602, de răscoala din Constantinopol care l-a detronat și ucis pe Mauriciu, urmată de proclamarea ca împărat a lui Focas (602-610), n-a dus la prăbușirea imediată a limesului dunărean și la revărsarea slavilor în Balcani, așa cum se crede de obicei. În realitate, cum am văzut, slavii pătrunseseră în Balcani cu tendința de a se așeza încă dinainte de 602, iar în vremea lui Focas armata a revenit la paza limesului dunărean, care a fost slăbit abia în 605, prin transferarea unor trupe împotriva perșilor, dar slavii nu au mai atacat Balcanii decât după detronarea și executarea lui Focas, la începutul încă neconsolidat al stăpânirii lui Heraclius (610-641), și atunci nu la Dunăre, ci, prin Friul în Istria, venind cu luntri și pe mare⁵. Abia după 617-618 triburile slave, în alianță cu avarii, iar, în 626, și cu perșii,

¹ *Fontes*, II, p.540-543, 604-607; III, București, 1975, p.128-129; Curta, *op.cit.*, p.87-89.

² *Fontes*, II, p.542-543; Curta, *op.cit.*, p.90-91.

³ *Fontes*, II, p.556-559.

⁴ *Idem*, III, p.132-133.

⁵ Curta, *op.cit.*, p.92-93, 293.

la atacul asupra Constantinopolului¹, au reînceput atacurile în Balcani, destul de puțin amintite de izvoarele istorice. De fapt, în secolul al VII-lea slavii nu mai urmăreau doar jaful, ci așezarea pe teritoriul imperiului (de acum ei încep să fie menționați de izvoarele bizantine numai cu numele triburilor lor)². Pe fondul prăbușirii sistemului defensiv instalat de Iustinian la Dunăre la mijlocul secolului al VI-lea, nu din pricina năvălirilor barbare, ci, așa cum s-a observat, mai nou, din cauze economice, provocate de ambițioasele planuri ale împăratului în alte zone ale imperiului, și a „unui sever declin demografic”, triburile slave s-au așezat treptat și izolat în cursul secolului al VII-lea în diferite locuri din Balcani³, înmulțindu-se de-abia din veacul următor.

Astfel, printr-un proces de durată, slavii au schimbat treptat componența etnică a Peninsulei Balcanice până în Macedonia și la Marea Adriatică, slavizând-o, în vreme ce la nordul Dunării, în spațiul carpto-danubiano-pontic, pânza lor s-a tot subțiat în secolele al VII-lea – al X-lea, până la totala ei destrămare și asimilare de către populația românească majoritară.

*
* *

Mărturiile romano-bizantine despre apariția slavilor (etichetați de ele drept *anți* și *sclavini*) la Dunărea de Jos în cursul secolului al VI-lea atestă o violență deosebită a acestora în cursul invaziilor lor în imperiu, ceea ce a șocat pe istoricii romano-bizantini în prima jumătate a veacului, violență care îi singularizează în această vreme față de ceilalți năvălitori de neam germanic sau turcic (huni, avari, bulgari).

Invadatorii slavi de la Dunărea de Jos din secolul al VI-lea se mai particularizează, după aceleași izvoare, prin faptul că nu au fost solicitați decât o singură dată, în 545, drept „federati”, împotriva „hunilor”, de către împăratul Iustinian, care a oferit astfel unui grup de anți cetatea romană părăsită Turris și zona din jurul ei, la nord de Dunăre, deci în afara hotarelor imperiului. Dincolo de aceasta, cu slavii nu s-a încheiat nici un alt tratat, ei nu au fost niciodată folosiți de diplomația bizantină împotriva altor invadatori, decât cel mult ca unități de mercenari. Ei au fost în secolul al VI-lea marele inamic barbar al lumii romano-bizantine, care nu a manifestat și față de care nu s-a arătat cruțare.

Ceea ce i-a făcut pe slavi cu adevărat periculoși pentru imperiu n-a fost doar mulțimea lor și lipsa unei autorități centrale cu care s-ar fi putut trata, cât mai ales cea de-a treia și cea mai însemnată particularitate a lor, tendința de a se așeza cu forța în imperiu, mai întâi în zone de gol demografic, apoi dislocând populația romanizată din

¹ *Idem*, p.94-99.

² *Ibidem*, p.94-98, 101-102.

³ *Ibidem*, p.293-294.

zonele de câmpie ale „Europei” romano-bizantine, fără îngăduința negociată a autorității imperiale, ceea ce nu făcuseră alte neamuri.

Izvoarele narative romano-bizantine din secolul al VI-lea și începutul veacului următor se dovedesc astfel o sursă prețioasă nu doar pentru cunoașterea în sine a slavilor, ci și pentru determinarea impactului produs de ei asupra Imperiului Roman de Răsărit și a lumii protoromânești.

Abstract

The emergence of the Slavic nations in the Carpathian-Danube area and in the Balkans in the late 5th and especially 6th century had a huge impact on both the Eastern Roman and the Protoromanian world, which was reflected in the works of the Empire's contemporary historians. The works of Marcellinus Comes, Pseudo Caesarios of Nazians, Iordanes, Procopius of Caesareea, Menander Protector, Mauriciu provided us valuable, very little known information on the emergence of the Slavs at the border of the Eastern Roman Empire, on their ambivalent nature and the impossibility to use them as Empire's allies and last but not least on their contact with the local Protoromanian population.